

Omvandrende skikkelser og originaler på Djursland i 1890erne

Af Carl Christensen Lave

*»Nogle barndomserindringer fra Nødager« nedskrevet 1963 af pensioneret
førstelærer Carl Christensen Lave, født i Nødager sogn på Djursland i
1884, død i 1968 i Vester Nebel ved Esbjerg. Manuskriptet blev i 1990 ind-
sendt til Dansk Folkemindesamling af hans søn Rud. Lave.*

Red.

Noget af det første jeg erindrer er, at der i dagene op mod jul kom to koner med hver sin taske – den såkaldte vadsæk. De kom ganske stille ad bryggersdøren ind i køkkenet og satte sig stilfærdigt på bænken ved bordet. De sagde ikke noget straks, men det var let at forstå, at de ikke ville rejse sig, før de havde fået noget i tasken. Penge var der ikke tale om; dem havde vi selv for få af, men et par æg, en bid af julegrisen, et halvt sigtebrød af julebagningen samt en håndfuld uld, det var, hvad jeg så min mor give dem til tasken. Det var måske kun julebesøg de forrettede, efter deres egen mening. Hvad de hed, fik jeg aldrig at vide, men mine forældre har jo nok kendt deres navne.

Tyskelovise med kufferten

En anden vandrende kvindeskikkelse mindes jeg derimod kun fra sommerdage. Det var den af alle kendte *Tyskelovise*. Hun kom vist kun én gang om året med sin kuffert, der indeholdt småting som nåle, knapper, hæfter og sytråd m.m., som enhver husmoder kunne have brug for, så hun kunne næsten altid være sikker på at kunne gøre en lille handel.

Hun var altid meget snaksom og vist aldrig helt ædru. Hun havde altid en lille flad flaske af mat glas, som hun af og til tog sig et lille nap af. Det var ikke let at forstå hendes snak. Min mor sagde, at det var plattysk, som hun selv forstod meget godt.

Når hun havde gjort sin handel, kom det spændende øjeblik, da der vandede noget til børnene, for hun havde altid nogle af de såkaldte bismarcksklumper, som vi ellers aldrig fik, og min yngste søster og jeg fik sådan en hver.

Ja, Tyskelovises besøg var en oplevelse. Var det nu ved aftenstid, bad hun om at få lov til at blive om natten; det mindes jeg skete et par gange. Hun drømte ikke om at få en seng, hun var tilfreds med høet i laden eller en tom kobås. Alle var jo klar over, at det kneb med renligheden. Det skete en sommermorgen, da hun havde sovet i laden om natten, at jeg skulle i skole og gik forbi laden. Og der, bag laden, stod damen tyk og trind uden en trevl på kroppen og pillede »småting« af sin særk, som hun holdt op i hånden. Jeg fortsatte min vej og talte ikke om det i skolen. Først da jeg kom hjem, fik mine forældre det at vide. Da var Tyskelovise for længst borte.

Nogle år efter jeg var rejst bort fra egnen til Vestjylland, fik jeg tilfældigvis fat i en avis fra Randerseggen og faldt der over en artikel om en stakkels omvandrende kvinde, der var fundet død i en vejgrøft. Det var den velkendte Tyskelovise, der her havde vandret sin livsvej til ende. Man havde forhørt sig om hendes tidligere skæbne og vidste at fortælle, at hun var kommet her til landet fra Holsten som mejerske; dernede var man jo på den tid foran med mejeribruget. Men nogle år efter havde hun så forladt sit arbejde og var gået på vandring. Hun må nok være blevet omkring 70 år gammel.

Hr. Boné med slængkappen

En mere prominent skikkelse var *hr. Boné*, som vi alle kendte, en vandrede herre med fornem slængkappe over skuldrene, lidt duknakket og gråhåret. Han gik med små bitte skridt og mange små ophold ind imellem, forårsaget af en slem kløe, der måtte eftergås med en hånd, inden det gik videre. Denne *hr. Boné* gik helst ind, hvor man havde mange heste – og derfor kom han aldrig ind til os, for vi havde til tider kun én hest, og til andre tider kørte vi med stude – for han opretholdt stadig den illusion, at han gik og købte heste op til den store hestehandler Grabow i Randers. Han skulle derfor altid ind i stalden og se hestene, og hvis en mand for at fornøje ham eller prale lidt af en god hest, lod den trave for ham, kendte hans stolthed ingen grænser, og han fortalte bagefter vidt og bredt om den ære, der var bevist ham.

Han var en stodder, men ingen almindelig, for han var søn af en herredsfoged, og det betød i den tid for alvor noget at være herredsfoged i en købstad som Grenå eller Ebeltoft. Han var både formand for byens råd, kongelig udnævnt borgmester, dertil politimester og dommer i alle retsager.

På en egn med mange herregårde var det derfor let for sønnen af en herredsfoged at komme i med det finere selskab, der kunne tage sig livet noget lettere end bønder og andet godtfolk. Efter hvad man fortalte, var hr. Boné som ung blevet gift og etableret ved en god mølle på egnen, men da han havde alt andet i tankerne end møllen, endte det naturligt nok med konkurs. Og hvad var der nu andet at gøre end at holde sig til sine velstående og fornemme venner.

Så vandrede han da – således lød beretningen – fra den ene herregård eller proprietærgård til den anden og blev godt modtaget og bespist, så længe han ønskede at blive, og han savnede ikke natteleje, det vil sige i begyndelsen, for efterhånden blev det så som så med renligheden, og snart kunne man ikke have ham liggende i de fine gæstesenge. Men gå og fryse som en anden lazaron skulle han ikke, han blev rigelig betænkt fra de fines aflagte garderobe; det er jo ikke enhver mand, der går med slængkappe!

Men det har været en frygtelig plage for disse omvandrende mennesker, at de ikke havde mulighed for at holde sig rene. Måske blev de efterhånden så vant til lus og lopper, der var en følge af urenligheden, at de tog det som en selvfølge.

Endnu i 1899, da jeg flyttede bort fra egnen, vandrede hr. Boné med sine små trippende skridt og de nødvendige ophold omkring på egnen. Hans senere skæbne kender jeg ikke.

Svenske Karl med de grønlandske hunde

En anden eventyrlig skikkelse husker jeg fra min tidligste barndom. Det var *Svenske Karl*, der kørte rundt fra sogn til sogn med en lillebitte vogn, forspændt med to store hunde. Selv gik han altid ved siden af vognen. Han havde lidt fisk at sælge, og han syntes for resten at more sig rigtig godt sammen med sine hunde. Når han kom ind på en gård, sang han med vældig røst nogle gamle viser, som han kendte mange af. Sidste gang, jeg så ham, var en vinterdag, og jeg syntes, det var synd for de stakkels hunde, at de skulle gå og slæbe vognen i frost og sne på de bare poter. Jeg havde dengang ikke hørt om de grønlandske slædehunde.

Jens Anton med glaskisten på nakken

Jens Anton var et mærkeligt eksemplar af en omstrejfer. Jeg blev først bekendt med ham, efter at jeg var konfirmeret. Han var en ranglet og forhutlet person, ligefrem uhyggelig at se på, så beskidt han var fra øverst til nederst. Han løb omkring fra sogn til sogn med en lille kiste glas på nakken og gik ind, hvor han så, at der manglede en rude. Han var vist aldrig helt ædru,

men han var fiks nok til at sætte ruder i, og pengene, han fik ind, blev straks omsat i brændevin, som han så levede af, så længe der var noget i flasken. Der kunne gå mange dage, uden at han fik noget at spise, men når drikkeperioden var forbi, gik han gerne ind i en gård og bad om noget at spise, og så kunne han indtage et vældigt måltid.

En dag kom han ind til min bror og svigerinde i deres gård i Tåstrup. På den tid boede jeg hos dem. Vi havde lige spist, da Jens Anton kom ind.

– Hår I levned noued? spurgte han.

– Ja, do ka da godt fo en tallerken grønkoel, sagde Ane Kjerstine.

Den tallerkenfuld, der også indeholdt en del kartofler, forsvandt på et øjeblik.

– Hå do flier koel, kjære? lød det så.

– Ja, de ska do fo, svarede hun og øste op igen.

Den portion forsvandt lige så hurtigt som den første.

– Hå do mier i gryden? kom det så lidt forsigtigt.

– Ja, do ska fo de sidst, sagde hun forstående.

Da det var gledet ned, var han også ved at være godt mæt.

– Do va nok bløwen swolten! sagde Ane Kjerstine.

– Ja, de æ sejs daw sien te å hå spist sidst, var svaret.

Kom man til at tale med ham en dag, når han var ædru, kunne man let mærke, at han hverken var tosset eller ubegavet. Han opfattede både hurtigt og klart, hvad man sagde eller spurgte om. De fleste havde vel nok medlidenhed med ham, men han havde jo selv valgt den form for tilværelse og kunne næppe finde sig til rette med nogen anden livsform. Han måtte jo som andre omstrejfende personer overnatte i stalde og lader, men han syntes ikke besværet af utøj.

En vinteraften, da jeg sammen med en anden ung mand kom cyklende ad landevejen til Ebeltoft, så vi, at han lå sammen med sin lille hund i vejgrøften og sov. Det frøs meget hårdt, og der var rim på græsset. Vi standsede op og stod og talte om, at det kunne være livsfarligt at ligge der og sove i den kulde, men vi var klar over, at det havde han nok prøvet før. Vi kom dog til at se sagen fra en anden side, for sæt nu, at han lå og var død morgenen efter, og vi havde ikke forhindret det! Det ansvar ville vi ikke udsætte os for. Så gik min kammerat hen og ruskede i ham, men hunden blev rasende og gav sig til at gø af fuld hals. Så vågnede Jens Anton og skældte ud: Vi skulle bare lade ham ligge, han lå godt. Men da vi nu var kommet på talefod, blev vi ved, til vi fik ham overtalt til at følge med til byen tæt ved, hvor han fik lov at sove i købmandens hestestald. Der havde han sovet før.

Beretningen om hans tidligere løbebane lød sådan: Allerede som lille dreng løb han ofte hjemmefra og var borte i flere dage, før man fandt ham.

Men få dage efter var han igen borte. Der var en evig ulejlighed og søgen efter den knægt, og det endte med, at forældrene, der boede i et af de sydligste sogne på Mols, blev trætte af den komedie og lod ham løbe. Han løb nu omkring i de omliggende sogne og vidste snart at skaffe sig både skråtobak og brændevin, og han kom snart til at se forfærdelig ud, men han klarede sig ligesom en hund, der er løbet hjemmefra, og ingen tænkte mere på andet, end at lade ham passe sig selv. Han gjorde ikke en kat fortræd og tog aldrig noget, der tilhørte andre. Omsider fik han så glaskisten på nakken og fik en slags gesjæft. Jeg har ofte haft lejlighed til at undre mig over hans fine hørrelse, den var næsten som et vildt dyrs.

En dag, da jeg stod og talte med en kammerat, kom Jens Anton forbi. Da han var kommet et godt stykke hen ad vejen, sagde vi til hinanden:

– Han er da en værre gris, den Jens Anton.

Lynhurtigt vendte han sig om og sagde hvast:

– Men a rueder et'.

En anden gang var der en mand, der bemærkede, da han mente, at Jens Anton var langt uden for hørevidde:

– Han er et rigtigt hoved, den Jens Anton.

– Ja, men a ha ingen huen! kom det prompte fra ham.

Han havde en mærkelig slingrende og snigende gang, ikke som fulde folk, men snarere som en halvild skovgangsmand. Han var nok mellem 45 og 50 år, da jeg så ham sidst, kort før jeg rejste fra egnen. Jeg har ikke siden hørt, hvad der blev af ham, det kan man kun gætte på. Der er nok ingen nulevende, der ved noget om det.

Gamle Ras Mourids og hans sønner

Gamle Ras Mourids var en høj, rank og ret kraftig skikkelse, der vandrede rundt og solgte bliktøj, som han bar i en rem over skulderen. Han så ret pæn og ren ud i et sæt billigt lyst tøj. Men der stod et vist gys om ham, for alle vidste, at han havde været i tugthuset, og at det var der, han havde lært at arbejde med blik. Hans ansigt var meget udtryksfuldt, med store dybe øjenhuler og brede kindben. Nu var hans ansigt indfaldet og håret ret hvidt. Vi syntes, det så ud som de dødningehoveder, vi havde set på giftflasker, og vi var bange for ham, men det var uden grund. Hvad han var straffet for, fik vi aldrig at vide.

Værre var det, at han havde to sønner, der artede sig som drikfældige voldsmænd og lovbydere. De drev det til at begå en underlig forbrydelse, som man aldrig havde hørt mage til der på egnen. De gik en nat ind i heste-

stalden på herregården Kalø, hvor der vel stod mere end 20 arbejdsheste. De skar halerne af dem ved roden, stoppede halerne i sække og sejlede derefter til Århus og solgte dem.

En sådan forbrydelse skulle jo snart blive opklaret, og de to sønner, Rasmus og Kristian, fik en lang fængselsstraf. Men ud kom de jo igen, og opholdet i fængslet havde ikke forbedret dem. Nu slog de sig på krybskytteri og anden ulovlighed. Det var antagelig på grund af tidligere konflikter med skytten på Kalø at de havde fået et horn i siden på Mads Skytte, som han blev kaldt. Denne var en ældre mand, som havde måttet opgive bestillingen, fordi han var plaget af gigt. Nu boede han i et lille hus sammen med konen og fik formodentlig underhold fra herregården.

En skønne dag, mens Mads Skytte endnu lå i sengen, kom Ras Mourids og ville ind i huset til de gamle. Men konen stængede døren for ham, og nu blev han helt rasende. Han råbte op med skældsord og forbandelser over dem og endte med at tage sten op og kaste dem ind gennem vinduet til dem. Dette blev for meget for skytten og nu siger beretningen, at han sagde til konen: »Vi må værge os. Tag min bøsse ned fra bjælken!« Nu satte han sig på knæ i sengen, og konen hjalp ham med at holde geværet, mens han sigtede ud ad vinduet. Han trykkede af og ramte naturligvis, hvor han sigtede: i højre side, ind i lungen. Voldsmanden faldt straks om og døde.

Dette var jo overlagt manddrab, og Mads måtte følge politiet til arresten i Ebeltoft, og en retssag begyndte. Den trak længe ud, for skytten hævdede, at det var skud i nødværge, da manden havde stået med højre hånd hævet og en stor sten i hånden, som han netop ville til at kaste ind ad ruden. Men inden han fik den kastet, blev han ramt af kuglen.

Det blev ganske klart, at skytten havde hele befolkningens sympati og måske også myndighedernes, men der var ingen vidner, som kunne bekræfte eller afkræfte hans ord, uden konen, og hendes udsagn gjaldt ikke rent juridisk.

Så blev da Ras Mourids begravet på Nødager Kirkegård. (Vi skolebørn fik en halv fridag!). Men Mads Skytte sad endnu i arresten, og folk snakkede sammen om, hvad de kunne gøre for at få ham hjem. De enedes så om at sende en deputation til herredsfogden og gå i forbøn for ham. Men denne havde store betænkeligheder ved at lade Mads komme fri, og der var endnu ikke skaffet bevis for, at skytten havde handlet i nødværge, sådan som han påstod. Men endelig var der et godt hoved, der fandt ud af, at der måtte kunne skaffes bevis for eller imod ved en nøjagtig undersøgelse af, hvilken retning kuglen havde taget ind i kroppen.

En skønne dag kørte nu en smuk vogn med et par herrer med guldressede kasketter samt distriktslægen og endnu en herre op foran skolens vinduer, og vor lærer blev kaldt ud. Han skulle være vidne til en uhyggelig situation:

Nu skulle liget af den dræbte graves op og underkastes en nøje undersøgelse, hvilket man burde have gjort i tide.

Det var en begivenhed, der stod gys om, og vi skoledrenge listede om bag kirkegårdens sydmur, hvor vi lige kunne se over den, for at iagttage, hvordan graveren og to andre mænd gravede kisten op, og snedkeren brækkede låget op. Så stod de alle omkring kisten, mens lægen foretog sin undersøgelse. Han konstaterede, at skytten havde talt sandt, for kuglen var trængt ind i lungen netop i den retning, som det måtte ske, da voldsmanden stod med højre arm løftet, parat til at kaste en sten.

Dette førte til, at Mads Skytte blev frikendt og kom hjem. Han døde vist året efter.

Hvad jeg ved den lejlighed har set med egne øjne og aldrig vil glemme er den fine vogn med de fine herrer med guldtressede kasketter og det vi så over muren, da de gravede kisten op. Men jeg husker endnu en ting: Dagen efter begravelsen – den første – var vi nogle nysgerrige drenge, der gik ind på kirkegården for at se Ras Mourids' grav. Da lå der på den en eneste tarvelig lille krans, med en indskrift, der talte sit eget tydelige sprog: »Ej elsket eller savnet«. Hvem kan have lagt den krans?

Hvad jeg ellers har hørt om sagen er, hvad der i lang tid gik fra mund til mund blandt folk. Ingen kunne undgå at blive bekendt med disse dramatiske begivenheder. Jeg var på den tid vist omkring 12 år, så det har været ca. i 1896.

Summary

Migrants and eccentrics in Djursland of the 1890s

In a posthumous manuscript dating from 1963 the author (born in Djursland on the east coast of Jutland in 1884) tells of *Tyskelovise*, a woman peddler who carried an assortment of needles, buttons, hooks and sewing thread with her in a suitcase. She was usually allowed to stay overnight in the barn or sleep in the hay of an empty cow stall. She had come to Denmark from Holsten, Germany, where she had received her training in the dairy industry. She had left that occupation soon after, however, and begun the migratory existence that became her way of life until she died at the age of 70. Another character, *Mr. Boné*, was always impeccably dressed in an elegant cloak. He neither peddled nor begged but made his round of the farms pretending he was going to buy a horse. The locals invariably entered into the game. He came from a respectable family of the official class and had himself been the owner of a mill before going bankrupt. For the first few years he was offered the guest room at the many manor houses in the area. Later he was relegated to barns and stables. *Svenske Karl* was peddling fish from a small cart drawn by two eskimo dogs. His arrival at a farm would always be announced by his booming voice intoning a few of the many old songs he knew by heart. *Jens Anton* was a gawky,

shabby looking fellow. Filthy from top to bottom, he gave everyone a creeping feeling. Carrying a small coffer with glass panes on his back, he would approach any house or farm with a window pane missing. He would not eat for days on end but spend all of his money on aquavit. Finally there was *Gamle Ras Mourids* who was peddling the tin goods he carried in a strap across his shoulder. He inspired fear – for everybody knew that he had been in prison. That's where he had taken up tinsmithing. On his grave someone placed anonymously a wreath with the epitaph: »Ej elsket eller savnet« (»To the memory of someone, loved by no one«).